

LA COEXISTÈNCIA DE SANT JERONI DE LA VALL D'HEBRON I SANT JERONI DE LA MURTRA: ELS INTENTS DE SOLUCIÓ D'UNA EXCEPCIONALITAT (1403-1444)

CARLES DÍAZ MARTÍ
Doctor en Història

Els episodis fundacionals dels dos monestirs jerònims masculins catalans, Sant Jeroni de la Vall d'Hebron (1393) i Sant Jeroni de la Murtra (1416) –amb l'antecedent de Sant Jeroni de Montolivet (1413)– són ben coneguts. Temes com els fundadors, les motivacions, les rendes dotals, els primers frares que poblaren ambdues cases i les principals fites han estat ben estudiats. Les dades dels primers historiadors jerònims¹, ja clàssiques, han estat seguides per altres investigadors interessats en aquests dos monestirs², i darrerament s'ha aprofundit en el coneixement de la implantació dels frares jerònims a Catalunya gràcies a un excel·lent estudi d'aquest moviment monàstic a la Corona d'Aragó des de 1374 fins a 1415, que se suma a treballs específics sobre el fundador de Sant Jeroni de la Murtra, Bertran Nicolau.³

El present estudi no té com a finalitat el procés fundacional, sinó un aspecte que no hem vist reflectit a la bibliografia, però que hi està íntimament relacionat. I és que des de tots els punts de vista, la implantació d'aquest nou moviment monàstic –orde a partir de 1415– a Catalunya presenta una singularitat que, mal-

grat la seva evidència, no s'ha posat de manifest en els treballs historiogràfics que s'hi han dedicat. I és que no es pot qualificar d'altra manera que d'una gran excepcionalitat que l'orde jerònim tingués a Catalunya dos monestirs tan propers geogràficament. Sant Jeroni de la Vall d'Hebron i Sant Jeroni de la Murtra, ubicats al territori de Barcelona, estan separats per només uns tretze quilòmetres. Va contra tota lògica econòmica i social tenir dues comunitats tan properes. No hauria estat més raonable que hi hagués hagut un sol monestir més gran? Sens dubte que sí. De fet, aquesta era la manera com s'havien implantat la resta d'ordes monàstics a Catalunya i com s'havien distribuït els monestirs jerònims per tot el territori peninsular, com analitzarem més endavant.

Estem convençuts que els frares que protagonitzaren ambdues fundacions eren conscients d'aquesta situació excepcional. Durant els primers anys hi hagué intents de fusionar les comunitats de la Vall d'Hebron i de la Murtra per crear un centre religiós més gran i sòlid que pogués ser un referent per a tot l'orde. Aquesta

era l'opció més adequada, però per diferents circumstàncies no es va dur a terme. A partir d'un cert moment, l'excepcionalitat va esdevenir irreversible i els dos monestirs van menar una vida independent, bé que molt relacionats l'un amb l'altre, fins a la desamortització de Mendizábal (1835).

Un cop posat en evidència aquest fet extraordinari, el nostre propòsit és estudiar les circumstàncies que impediren el que semblava més lògic: la fusió de les dues comunitats en una de sola, ja fos per annexió a un dels dos monestirs, ja fos per trasllat a una nova seu. Per això cal rescatar algunes dades de les dues fundacions i, sobretot, el procés de repartiment de l'heretat de Bertran Nicolau, personatge clau en tot aquest episodi.

L'excepcionalitat

Afirmem amb rotunditat que és un fet excepcional, estrany, inhabitual o extraordinari que dos monestirs d'un mateix orde estiguin tan a prop un de l'altre i encara més si s'han fundat amb pocs anys de diferència. Ens hem servit d'una base de dades del fenomen monàstic a la història de Catalunya per trobar precedents de cases religioses geogràficament molt properes i d'un mateix orde. A aquest efecte, hem analitzat la situació dels diferents ordes monàstics a Catalunya a principi del segle XV, tant de les branques masculines com de les femenines.⁴

Quant als ordes mendicants masculins, els que tenien més d'un convent a Catalunya l'any 1400 eren els framenors, els dominics, els agustins i els carmelitans. Majoritàriament estaven situats a prop de les ciutats i viles més importants del país (Barcelona, Girona, Lleida, Cervera, Tarragona, Manresa, Balaguer,

etc.), però tan sols n'hi havia un per cada aglomeració urbana. Quant a les branques femenines, predicadors i agustins només tenien un convent a Barcelona, Montsió i Santa Maria Magdalena, respectivament. En canvi, les clarisses tenien 17 convents a Catalunya, dos dels quals a la capital catalana, Sant Antoni i Santa Maria de Pedralbes. Aquests dos monestirs constitueixen els dos únics casos de cases religioses mendicants que, pel fet d'estar dins o molt a prop de la conurbació de la capital catalana, presenten una analogia amb Sant Jeroni de la Vall d'Hebron i Sant Jeroni de la Murtra. Aturem-nos-hi.

El monestir de Sant Antoni, fundat el 1237, estava situat a l'extrem sud-oriental del clos emmurallat de Barcelona, dins de l'espai urbà en què al segle XVIII es va construir la ciutadella. La reina Elisenda de Montcada fundà Santa Maria de Pedralbes, extramurs de la ciutat, gairebé un segle més tard. L'acte d'inauguració fou el 1327 i el poblà inicialment una dotzena de monges procedents de Sant Antoni. La reina va decidir emplaçar-lo al territori de Barcelona perquè volia estar a prop de la cort durant les seves freqüents estades al nou monestir. La ubicació original, que fou descartada, havia estat Valldaura, entre Cerdanyola i Montcada. Per tant, el lapse temporal entre les dues fundacions fou molt més gran que en el cas dels dos monestirs jerònims. Però no és l'única diferència. Malgrat compartir espai geogràfic, les dues comunitats tingueren un alt nombre de religioses durant el segle XIV: 50 (1328), 48 (1337) i 77 (1378) a Sant Antoni i 51 (1350) i unes 80 a final de segle a Pedralbes. Hi havia, doncs, prou vocacions per mantenir els dos convents. A més, sembla que hi havia una diferenciació social entre les monges d'una casa i l'altra: Sant Antoni era més propera a l'oligarquia municipal i

Dibuix de Sant Jeroni de la Vall d'Hebron fet per Pau Rigalt i publicat en el Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya, 59 (1899), p. 285.

a l'estament mercantil i professional barceloní, mentre que Pedralbes acollia elements més aristocràtics.⁵

Si ens fixem en els ordes d'arrel benedictina, també podem comprovar que els casos de cases molt properes són excepcionals. Ni els cistercencs⁶ ni els cartoixans tenien monestirs propers. Sí que n'hi havia entre les moltíssimes abadies i priorats benedictins, com el de Santa Cecília i Santa Maria de Montserrat, que exemplifiquen clarament la dificultat o gairebé la impossibilitat de coexistència de dos monestirs tan pròxims. Santa Cecília fou una abadia benedictina fundada a mitjan segle X. En depenien les nombroses ermites de la muntanya fins que Ripoll féu valer els seus drets i fundà un priorat a l'ermita de Santa Maria a principi del segle XI. Mentre Santa Maria va créixer i es convertí en un centre religiós de primera magnitud a Catalunya, tot assolint la independència de Ripoll i la categoria d'abadia l'any 1409, Santa Cecília entrà en decadència al segle XIV. En el XV estigué ja sota l'òrbita de Santa Maria de Montserrat, al qual fou annexionat definitivament el 1539.⁷ Trobem dos priorats a Barcelona: Santa Maria del Coll i Sant Pau del Camp, fundats a final del segle XI i principi del XII, respectivament. Malgrat que no es caracteritzaren per tenir comunitats nodrides, la situació no era comparable: Santa Maria del Coll tenia tan sols un prior i algun beneficiat⁸, mentre que a Sant Pau del Camp hi havia alguns monjos, tot i que pocs⁹, i era seu del capítols de la Congregació Benedictina Claustral Tarraconense.¹⁰ Com que els benedictins comptaven amb moltes cases religioses a la Catalunya Vella, n'hi havia d'altres que també eren properes, si bé no tant com les de Montserrat i Barcelona. Tanmateix, aquesta distribució entrà en crisi: molts priorats estaven pràcticament deshabitats, caigueren en la comenda i a final del segle XVI alguns foren suprimits.

Una situació semblant es dona als monestirs de canonges regulars agustinians.¹¹ Els casos de gran proximitat presenten similituds amb els descrits anteriorment per als benedictins. Per exemple, l'abadia de Santa Maria de Mur, situada al costat del castell homònim del Pallars, tenia un petit priorat, Santa Llúcia de Mur, que tenia per objectiu la cura d'ànimes de la parròquia propera. Pràcticament no tenia comunitat. A Perpinyà hi havia, des de mitjan segle XIV, dues canòniques: Sant Joan el Vell i una antiga parròquia, Santa Maria de la Real, que el monarca mallorquí posà en mans de canonges. Però mentre Sant Joan el Vell acabà essent la seu del bisbat rossellonès, Santa Maria de la Real fou secularitzada el 1592. Quant als ordes redemptors, només trobem dues cases molt pròximes, la que l'orde de la Mercè tenia a Montblanc i a la Guàrdia de Prats, fundades amb molt pocs anys de diferència, 1249 i 1240 respectivament. S'acabaren unint a Montblanc, tot i que els mercedaris mantingueren la possessió de la Guàrdia dels Prats.¹²

Per tant, la coexistència de monestirs d'un mateix orde molt propers geogràficament fou un fenomen inhabitual i que, amb l'única excepció de Sant Antoni i Santa Maria de Pedralbes, conduïa inexorablement a la disminució progressiva d'un dels dos, fins i tot a l'extinció, o a la unió d'ambdós. En aquest sentit, val la pena fixar l'atenció en l'orde cartoixà, que presenta força similitud amb els jerònims. A inici del segle XV s'hi produí un moviment de concentració. Dues de les seves tres cartoixes, Sant Pol de Mar i Sant Jaume de Vallparadís, es fusionaren. Les seves possibilitats de creixement, per separat, eren escasses, ja que els edificis eren estrets i petits. Ambdues cases estaven pensades per a una dotzena de religiosos. L'orde preferí fusionar-les en un nou edifici,

Monestirs de l'orde de Sant Jeroni l'any 1420.

construït *ex novo* a prop de Barcelona, especialment dissenyat per a la vida cartoixana. Nasqué així Santa Maria de Montalegre (Tiana), que heretà la comunitat de Sant Jaume de Vallparadís el 1415 i que el 1434 rebé la de Sant Pol. S'optà, doncs, per unir dues comunitats petites i fer-ne una de més gran¹³, fet que no s'esdevingué, com veurem, amb els jerònims catalans. L'aposta fructificà, ja que a inici del segle XVIII hi havia a Montalegre més de 50 cartoixans, 30 dels quals eren monjos sacerdots.¹⁴

I què trobem a l'orde dels jerònims? L'any 1420 hi havia 17 monestirs al regne de Castella i 5 als territoris que conformaven la Corona d'Aragó.¹⁵ No hi ha cap cas anàleg al de Sant Jeroni de la Murtra i Sant Jeroni de la Vall d'Hebron. Ben al contrari, un dels quatre primers monestirs jerònims castellans, San Jerónimo de Corral Rubio, fundat el 1384, es tancà perquè el lloc on estava era malsà i per la proximitat d'un altre monestir, el de la Sisle de Toledo. Les paraules de l'historiador jerònim José Sigüenza

Monestirs de l'orde de Sant Jeroni l'any 1835.

posen de relleu la dificultat que implica la proximitat de dues comunitats: “Como el monasterio de la Sisle estaba tan cerca y tan acreditado no dejó crecer al recién fundado, porque la devoción de la Ciudad de Toledo para con la Orden de San Jerónimo estaba plantada en la Sisle”.¹⁶

L'any 1835, el de la desamortització de Mendizábal, hi havia a Espanya 47 monestirs jerònims masculins, dos dels quals eren catalans, quatre valencians i un aragonès.

En aquesta ocasió, sí que hi ha dos monestirs en una situació semblant a la dels dos catalans: San Jerónimo de Buenavista, a Sevilla, i San Isidoro del Campo, a Santiponce, que disten una desena de quilòmetres un de l'altre. Tanmateix, les circumstàncies d'aquestes dues comunitats tenen una peculiaritat. Malgrat que el 1835 formaven part del mateix orde monàstic, quan es van fundar, a la primera meitat del segle XV, eren de dos ordes diferents: Buenavista s'integrà a l'orde dels jerònims l'any 1426, mentre que San Isidoro del Campo, que fins aleshores havia estat un monestir cis-

tercenc, fou donat el 1431 a l'orde dels ermitans de Sant Jeroni o isidres, branca escindida dels jerònims pel frare Lope de Olmedo.¹⁷ El canvi vingué propiciat pels patrons del monestir arran de la relaxació de la comunitat cistercenca. El 1568 San Isidoro del Campo i sis monestirs isidres més foren incorporats a l'orde dels jerònims.¹⁸ D'altra banda, malgrat que la distància entre els monestirs de la Victoria de Salamanca i San Leonardo és de poc més d'una vintena de quilòmetres, la situació és diferent de la de la Vall d'Hebron i la Murtra, perquè estaven vinculats a dues ciutats diferents, Salamanca i Alba de Tormes. En canvi, els dos monestirs catalans voltaven una única ciutat, Barcelona.

Per tant, la ubicació dels dos monestirs jerònims masculins catalans constitueix una excepcionalitat respecte a la forma normal com les cases religioses dels ordes monàstics es distribuïen en un territori. Els precedents il·lustren que aquesta situació no era sostenible al llarg del temps, potser amb l'única excepció de les clarisses de Barcelona. No hi ha dubte que els protagonistes d'ambdues fundacions, tant els frares com els seus fundadors, eren perfectament conscients d'aquesta anomalia històrica que, com veurem, no es va corregir i es va mantenir al llarg de més de quatre centúries.

La causa

Els jerònims havien nascut a la meitat del segle XIV al regne de València com un fenomen eremític. Després d'aconseguir la preceptiva llicència apostòlica, l'any 1374 passaren a constituir monestirs regits per la regla de Sant Agustí. L'expansió inicial durà

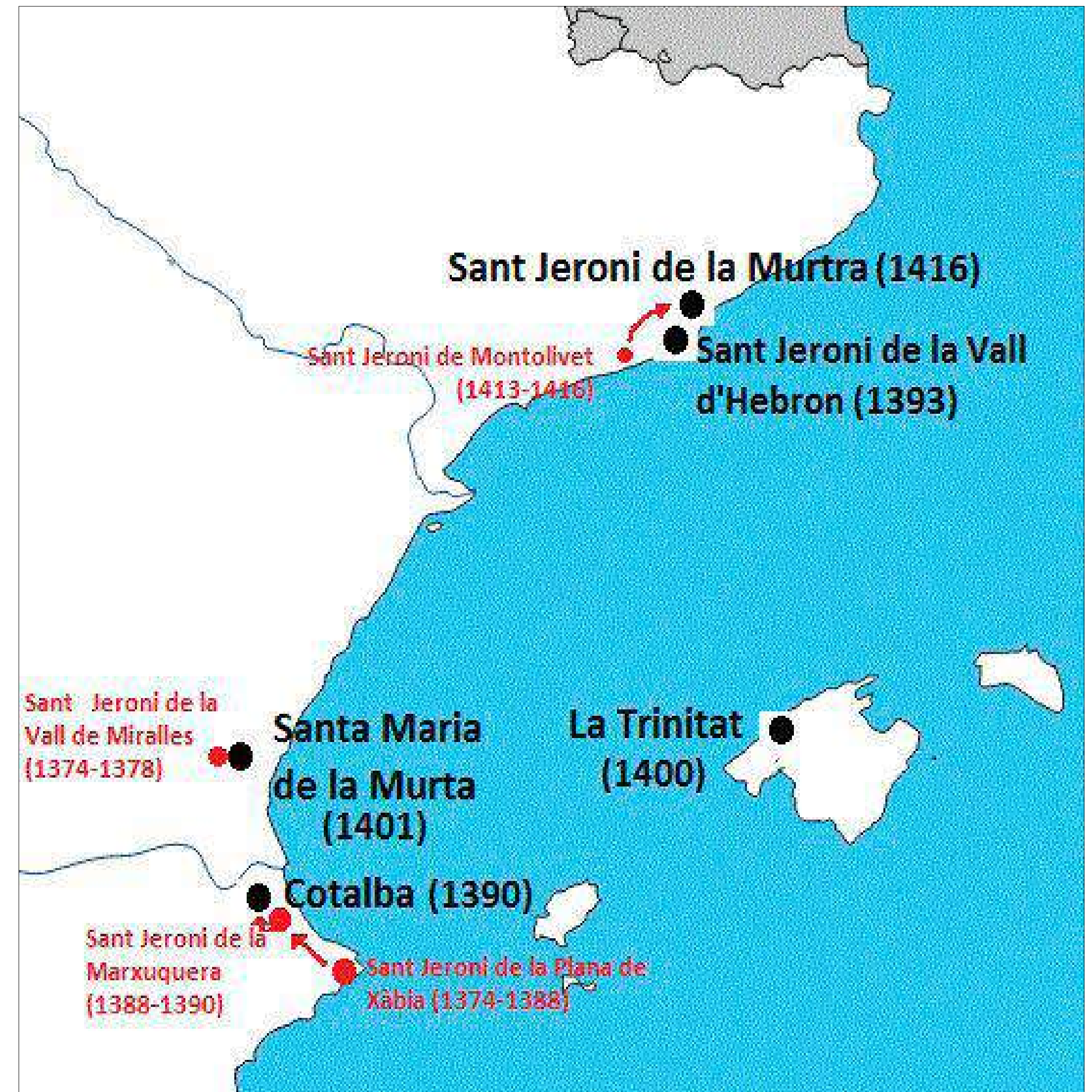
una quarantena d'anys (1374-1416) que culminaren, després de trasllats, tancaments i repeses, en cinc monestirs: Cotalba, Vall d'Hebron, la Trinitat de Mallorca, Santa Maria de la Murtra i Sant Jeroni de la Murtra.

Sant Jeroni de Cotalba tingué un protagonisme molt destacat durant aquest procés. No representava tan sols la continuïtat del primitiu nucli d'ermitans, sinó que fou el principal focus de vocacions de la Corona d'Aragó, el qual anà exportant monjos als diferents monestirs. Allí hi havia el *líder* del moviment, Jaume Yáñez, el promotor del pas d'ermitans a cenobites. Sense que hi hagués un reconeixement oficial, ja que les cases eren oficialment independents entre si, Sant Jeroni de Cotalba exercia *de facto* una gran influència, ja que sense el concurs dels seus frares, els més experimentats, no era possible obrir noves comunitats. Fins que els nous monestirs no foren capaços d'atreure vocacions dels territoris on estaven implantats, el predomini de Cotalba es deixà sentir, més enllà que, a partir de 1415, la constitució canònica d'un nou orde que agrupava tots els monestirs peninsulars, vinculà la trajectòria dels frares de la Corona d'Aragó amb la dels del regne de Castella. Però fou un procés lent i el pes de Cotalba fou considerable durant la primera meitat del segle XV.

Quan el 1393 la reina Violant es proposà fundar un nou monestir de jerònims, va haver d'acudir a la comunitat de Cotalba, l'única aleshores existent a la Corona d'Aragó. Sense dubte, que la monarquia hagués fixat l'atenció en el moviment jerònim fou vist com una gran oportunitat. Amb el suport econòmic i polític de

la Corona, podrien comptar amb un gran monestir a la capital catalana que atragués moltes vocacions. Seria una empenta decisiva per expandir-se més enllà de les terres valencianes. La previsió era la creació d'un monestir important. El paral·lelisme amb cartoixans i cistercencs masculins, que comptaren amb monarques fundadors, era un precedent que permetia albirar un futur esplendorós. Nogensmenys, Santa Maria de Poblet fou fundat gràcies a una donació de terres del comte-rei Ramon Berenguer IV el 1151¹⁹ i el seu fill, el rei Alfons el Cast, va fer el mateix amb la cartoixa de Santa Maria d'Escaladei el 1194.²⁰ Ambdues cases, les primeres dels seus ordes respectius a Catalunya, comptaven a principi del segle XV amb nodrides comunitats i eren un referent del monacat català.

No és estrany, doncs, que els jerònims de Cotalba s'avinguessin amb la reina i aportessin a la nova fundació vuit dels seus religiosos, entre els quals hi havia el prior, Jaume Yáñez. La reina proporcionà a la nova comunitat unes 300 lliures barceloneses de renda anual i es comprometé a construir un gran cenobi. El lloc escollit fou el vessant sud de la serra de Collserola, al terme parroquial de Sant Genís dels Agudells, en un indret on feien vida un grup d'ermitans, no jerònims.²¹ Les obres començaren el 1394 amb la construcció de l'església sota la direcció d'un dels mestres de cases més importants del moment, Arnau Bargués.²² Tot anava com estava previst fins a la mort inesperada de Joan I en una cacera l'any 1396. Les obres s'aturaren el gener de l'any següent, després d'haver gastat gairebé 7.000 lliures.²³ Només s'havia edificat l'església. La resta de dependències, com cel·les, claustre, re-

Monestirs de l'orde de Sant Jeroni l'any 1835.

fetor o cuina, no s'havien iniciat. Sense la possibilitat de comptar amb els recursos econòmics propis d'una reina ni amb el suport del monarca, el gran projecte quedà aturat i la comunitat restà en una situació de precarietat.

Paral·lelament, feia fortuna a Barcelona un mercader barceloní que tenia els seus orígens en un poblet del Penedès, Sant Pere de Castellet. Amb un gran olfacte per als negocis, a final del

segle XIV invertia unes quantitats tan grans en la compra de censals morts i violaris que de ben segur era una de les persones més riques que hi havia aleshores a Catalunya. El seu nom era Bertran Nicolau. Vivia al carrer de Mar i, després de la mort de la seva primera muller, Alamanda de Viladecans, s'havia casat amb Constança Rovira. La relació conjugal, però, era pèssima i no tenia fills.²⁴ L'any 1403, amb una cinquantena d'anys aproximadament, va fer un pas important. A diferència de la majoria dels seus contemporanis, que testaven quan la malaltia o la vellesa els aproximava inexorablement a la mort, Nicolau ho féu sense cap d'aquests condicionants. I tampoc no el redactà un notari, com era habitual, sinó que l'escrigué ell mateix, en català. El 6 de juny d'aquell any el portà, segellat, al fedatari barceloní Pere Descolls.

La conjunció d'una riquesa extraordinària, no tenir cap fill i una profunda religiositat, molt pròpia de l'època, van portar un llegat excepcional cap als ordes religiosos i a la beneficència. Les deixes testamentàries atenyien la xifra de 20.440 lliures. Les més importants, amb 13.900 lliures, eren les consignades a cinc comunitats monàstiques. Consistien en una renda de vint-i-cinc lliures anuals –750 lliures de propietat al 3,33%– perquè un fraire cantés misses i digués tot l'ofici “per la mia ànima, e de mon pare, e de madona mare, e de na Alamanda, muller primera mia, e per totes ànimes a qui yo sia tingut ne culpable”. El nombre de frares dotats foren divuit: sis a Sant Jaume de Vallparadís, sis a Sant Jeroni de la Vall d'Hebron, dos al convent del Carme, dos al dels framenors i dos més al dels agustins, tots de Barcelona.

A més, donava a cadascun dels dos primers monestirs 200 lliures suplementàries per construir cel·les per a aquests frares.

L'any 1403, per tant, Bertran Nicolau tenia ja una gran predilecció pels jerònims i, en particular, pel monestir de la Vall d'Hebron. D'acord amb la tradició transmesa pels jerònims, Bertran Nicolau volgué continuar les obres i completar-ne la fundació, però la reina Violant s'hi oposà fermament, per la qual cosa el mercader barceloní es proposà fundar un monestir nou.²⁵ De fet, al voltant de la redacció del testament, Bertran Nicolau demanà al pontífex avinyonès, Benet XIII, que li donés llicència per fundar

Escut de Bertran Nicolau esculpit en el sortidor del claustre de Sant Jeroni de la Murtra. Museu de Badalona. Arxiu d'imatges. Fotografia: Antonio Guillén.

un monestir de jerònims al Penedès. En butlla datada al Pont de Sòrgia el 6 d'agost de 1403, el pontífex aprovà el propòsit i el posà en mans dels priors de Santa Anna de Barcelona i Sant Jeroni de la Vall d'Hebron.²⁶

És evident, doncs, que l'intent de Bertran Nicolau de completar la fundació de Sant Jeroni de la Vall d'Hebron i la negativa de la reina havia tingut lloc entre 1397 i 1403. Malgrat que es tractés d'uns fets sense més fonament que la tradició dels frares, quina altra raó hi podria haver perquè Bertran Nicolau fundés un altre monestir jerònim? Devoció i diners per complir el seu propòsit en tenia més que suficients –de fet, relegà l'ajut a la Vall d'Hebron al testament– i sabem que la reina era refractària a qualsevol ingerència externa. Ho demostrà en un episodi de juliol de 1408, en què ordenà taxativament que s'expulsés del monestir tres frares de Sant Jeroni de Cotalba que havien anat a la Vall d'Hebron sense el seu consentiment i prohibí que ningú se n'emportés cap bé. La reina, doncs, era molt zelosa del seu protagonisme com a fundadora de la comunitat. Al nostre entendre, la tradició és coherent amb la resta de dades de què disposem i els donem tota versemblança.

La reacció irada de la reina de l'any 1408 sembla que responia al rebuig de l'intent dels frares de Cotalba de clausurar el monestir de la Vall d'Hebron, aleshores en una situació molt precària. De fet, l'any anterior, el rei Martí havia sol·licitat que s'unís al de celestins que hi havia al Palau Reial. Possiblement preferien marxar cap al monestir que Bertran Nicolau feia cinc anys que pretenia fundar.²⁷ Si encara no ho havia fet, era perquè no hi ha-

via prou frares, una desena aproximadament, per endegar-la. Cal tenir en compte que Sant Jeroni de Cotalba n'havia proveït als monestirs de la Vall d'Hebron, la Trinitat de Mallorca i la Murta de València.

Però anem més enllà. D'una banda, Bertran Nicolau volia fundar un monestir, però no li podien proporcionar frares. De l'altra, la reina Violant no acceptava que es posés en risc la continuïtat de Sant Jeroni de la Vall d'Hebron. I finalment, a Cotalba, que és on portaven les regnes dels jerònims a la Corona d'Aragó, devien veure amb molt bons ulls el projecte de Bertran Nicolau, més sòlid i econòmicament més solvent. Com es va resoldre la situació? La nostra hipòtesi és que totes tres parts es van posar d'acord: no es tancaria la Vall d'Hebron i, a canvi, la reina no entorpiria el procés de fundació del nou monestir. En conseqüència, Cotalba seguiria proveint frares al cenobi de la Vall d'Hebron, però quan en veiés l'oportunitat, n'enviaria per fundar la nova comunitat projectada per Bertran Nicolau. No en tenim proves, d'aquest pacte. Però, ¿com es pot interpretar, si no és amb termes de concòrdia, que després de demanar l'expulsió de tres frares procedents de Cotalba, l'any següent la reina en fes venir uns altres tres d'aquest monestir valencià?²⁸ I que dels tres frares expulsats, dos assolissin més endavant el priorat a la Vall d'Hebron? I com hem d'entendre que només tres anys més tard, Ramon Joan, prior de Sant Jeroni de la Vall d'Hebron, comprés en nom de Bertran Nicolau, els feus de Concabella i Gra, que es transferiren com a dotació de Sant Jeroni de Montolivet?²⁹ I que fos també un frare de Vall d'Hebron, Joan Boil, qui anés a Con-

cabella i Gra per regir aquests dos feus en nom de Bertran Nicolau?³⁰ I que alguns dels frares que fundaren la nova comunitat provinguessin directament de la Vall d'Hebron?

Hagueren de transcórrer cinc anys més perquè el projecte de Bertran Nicolau es fes realitat, ja que Sant Jeroni de Montolivet no va veure la llum fins a l'octubre de 1413, i amb tan sols set frares. És evident que l'òptim hauria estat, atesa la penúria de Vall d'Hebron, haver-lo tancat i haver concentrat els esforços a la nova fundació projectada per Bertran Nicolau. Això hauria permès d'iniciar-lo amb una base molt més sòlida. Però no va ser possible perquè això implicava ferir l'orgull de la reina Violant, que no devia acceptar el fracàs que suposava el desmantellament del seu monestir. Tant el retard en els plans de Bertran Nicolau -es va escolar una dècada entre la llicència apostòlica i la fundació- com la pròpia coexistència dels dos monestirs jerònims van ser, doncs, producte d'una situació certament peculiar.

L'ombra de Bertran Nicolau i l'intent de fusió de 1431

Per afermar el nou monestir i evitar contingències futures, Bertran Nicolau va incloure una clàusula a l'acta fundacional de Sant Jeroni de Montolivet que obligava a donar tots els béns dotals a l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona si es mudava de lloc o s'annexionava a un altre monestir, fos o no del mateix orde. Potser era conscient que l'existència de dos monestirs jerònims estava per sobre de les possibilitats reals del moviment a Catalunya i el perill d'una annexió al de la Vall d'Hebron quan ell no hi fos era una possibilitat ben real. El 1416 els frares li

sol·licitaren canviar la seu i la comunitat es desplaçà a Badalona, a la casa de la Murtra, fet que originà el monestir de Sant Jeroni de la Vall de Betlem, popularment conegut com Sant Jeroni de la Murtra. Això féu que els dos cenobis jerònims estiguessin molt a prop. De fet, la ubicació original responia únicament a l'interès del fundador de prestigiar la seva terra nadiua, el Penedès.

Val la pena fer una reflexió sobre aquest canvi d'emplaçament. Com es pot interpretar el fet que fossin els mateixos frares els que promoguessin situar-se tan a prop de la Vall d'Hebron? Evidentment hi havia l'avantatge de situar-se al costat d'una gran ciutat, però d'altra banda, anava contra tota lògica que els dos monestirs estiguessin tan pròxims. A més, la comunitat s'allunyava dels feus donats pel seu fundador, que eren a la Segarra. Potser tenien clar ja que la coexistència dels dos monestirs era provisional i tard o d'hora desapareixeria?

Bertran Nicolau va morir l'any 1421. En els deu anys següents van succeir dos fets rellevants relacionats amb el seu llegat i que hem analitzat recentment.³¹ Són dos esdeveniments que, al nostre entendre, permeten explicar, almenys en part, quines eren les intencions del moviment jerònim en el seu procés d'implantació a les terres catalanes.

El primer fet està relacionat amb el gran conflicte obert entre els beneficiats dels principals llegats testamentaris –els monestirs de Sant Jeroni de la Vall d'Hebron i de Sant Jaume de Vallparadís (aleshores traslladat a Santa Maria de Montalegre) i els agustins, framenors i carmelitans de Barcelona– i l'hereu

universal, l'Hospital de la Santa Creu. El problema fonamental fou la dràstica disminució del patrimoni del mercader arran de la devaluació dels seus actius financers i, sobretot, per la gran inversió que havia fet en fundar, com a mínim, tres monestirs: la Casa de Déu, d'agustins, Sant Jeroni de la Murtra i la Vall de Sant Jaume, de l'orde del Carme. Els consellers de Barcelona, patrons de l'Hospital, no acceptaren que s'executessin els llegats a favor dels cinc monestirs perquè consideraven que ja els havia fet realitat en vida amb la creació de noves comunitats. Els consellers, secundats pels convents d'agustins i carmelitans de Barcelona, forçaren el tancament de la Casa de Déu i la comunitat de la Vall de Sant Jaume. L'extinció va ser ja una realitat el 1424. Amb els diners rebuts, tots dos convents ja no reclamarien la deixa testamentària de cinquanta lliures de renda que els havia assignat el mercader barceloní.

Però el que ens interessa no són aquestes extincions, sinó el fet que no afectessin Sant Jeroni de la Murtra. La pregunta és clara: per què no passà el mateix amb el monestir badaloní, és a dir, per què els consellers barcelonins i la comunitat de Sant Jeroni de la Vall d'Hebron no es van posar d'acord per tancar-la, tal com havien fet agustins i carmelitans? Com hem vist, als jerònims de Collserola els corresponia una renda de 150 lliures anuals per ordenar sis frares i 200 lliures suplementàries per construir-los cel·les, una aportació que els permetria assentar-se econòmicament. El fet que no participessin en una maniobra hostil vers el monestir de la Murtra és una qüestió que resta oberta a especulacions. No creiem que fos perquè els consellers de Barcelo-

na fossin patrons i protectors del cenobi badaloní, ja que també tenien aquesta consideració per al convent de la Casa de Déu³² i això no els va impedir promoure'n el tancament. Tampoc no creiem que hi tinguessin res a veure consideracions de tipus religiós, que foren les esgrimides oficialment en els processos d'extinció dels altres dos monestirs clausurats. Fins i tot ens atreviríem a dir que tampoc no devia ser un impediment insalvable la clàusula d'inalienabilitat del patrimoni fundacional de la Murtra, ja que la Casa de Déu³² també el tenia incorporat i fou suprimida.

El segon fet que cal remarcar és la llicència apostòlica, concedida per Eugeni IV el 22 de febrer de 1431, per unir els dos monestirs jerònims catalans al palau de Bellesguard, ofert amb aquesta finalitat per Elionor de Cervelló, que també es comprometia a aportar mil florins per a les obres de condicionament de la nova seu. El pontífex comissionà el bisbe de Barcelona perquè se n'encarregués.³³ Un dels punts més remarcables és que eren totes dues comunitats les que sol·licitaven la unió. D'una banda, Ramon Joan, prior de Vall d'Hebron, al·legà la pobresa del seu monestir, on només vivien sis religiosos. De l'altra, Romeu Borrell, prior de la Murtra, que havia arribat als tretze o catorze membres, justificava la seva petició per les malalties que els frares patien en aquell emplaçament. Per superar l'escull de la clàusula d'inalienabilitat del patrimoni fundacional de Sant Jeroni de la Murtra, els frares proposaven mantenir un mínim culte als monestirs originals, on es mantindrien beneficiats eclesiàstics, servits per preveres seculars. Tanmateix, per alguna raó desconeguda, la unió no tingué lloc.

Els dos fets permeten múltiples hipòtesis. Possiblement la troballa de nova documentació podrà oferir una explicació més fonamentada de tot aquest procés. Al nostre entendre, però, el fet que Sant Jeroni de la Murtra fos l'única de les tres fundacions de Bertran Nicolau que va sobreviure la mort del fundador i que s'intentés fusionar de mutu acord amb Sant Jeroni de la Vall d'Hebron indiquen que les dues comunitats jerònimes tingueren ben viva la intenció d'unir-se. La coexistència, com hem vist, era una anomalia que havia tingut lloc per unes circumstàncies força singulars. A diferència del que va passar amb el monestir de la Casa de Déu i el de la Vall de Sant Jaume –que tal vegada tingueren rivalitats i divisions amb els respectius convents de Barcelona–, entre els dos monestirs jerònims catalans no hi hagué enemistats, conflictes o enfrontaments. En aquest sentit, cal tenir ben present que tant els frares que hi estaven al capdavant i com una gran part de les seves comunitats procedien d'un tronc comú. Molts dels seus religiosos havien professat a Sant Jeroni de Cotalba i s'havien desplaçat a Barcelona en ocasió de la fundació de la Vall d'Hebron i/o de la Murtra. La seva intenció no era defensar el seu monestir en particular, sinó arrelar el moviment, encara jove, a les terres catalanes.

Per això creiem que els frares de Vall d'Hebron no s'aliaren amb els consellers de Barcelona per extingir Sant Jeroni de la Murtra, tal com sí van fer els convents d'agustins i carmelitans barcelonins amb la Casa de Déu i la Vall de Sant Jaume, respectivament. Quin sentit hauria tingut que els jerònims de la Vall d'Hebron s'aliessin amb els consellers de Barcelona per pactar el repartiment de la dotació de Sant Jeroni de la Murtra si tenien pen-

sat fusionar-s'hi i poder, així, fruir completament dels dos patrimonis? Un pacte amb els mandataris barcelonins hauria implicat cedir una part de la dotació de la Murtra o bé renunciar al llegat testamentari de cent cinquanta lliures anuals a la Vall d'Hebron. Bé perquè no volien renunciar a tot el que creien a què tenien dret; bé perquè no volien perjudicar els frares de la Murtra, o perquè l'orde no ho va permetre, o simplement per una qüestió d'escrúpol i respecte a la voluntat de Bertran Nicolau, la qüestió és que el monestir badaloní va ser l'únic que va no es va tancar a la mort del seu fundador.

A principi de la dècada de 1430 es féu el pas de demanar formalment la fusió. El litigi pel llegat de Bertran Nicolau encara estava pendent de resoldre's. Per què aleshores i no abans o després? Ho desconeixem. Sí que podem apuntar, però, una dada rellevant que hi pot estar relacionada. El 1429 el monestir de la Casa de Déu es reobrí gràcies a l'apel·lació d'un dels seus conventuals, que obtingué el reconeixement de l'autoritat eclesiàstica. Això obligà l'Hospital de la Santa Creu i el convent de Sant Agustí de Barcelona a retornar els béns dotals que s'havien quedat arran de l'extinció de 1424. Lògicament, aquest fet debilità enormement la posició del poder municipal barceloní, que veia com els seus plans d'extingir les noves fundacions per poder pagar els llegats de Bertran Nicolau no eren efectius.³⁴ Potser això el féu desistir de la seva posició bel·ligerant i, de retruc, donà confiança i seguretat als jerònims per fer efectiva la unió. Creiem que la volien abans. En aquest sentit, no creiem que la població monàstica de la Vall d'Hebron disminuís dràsticament el 1430

ni que els frares de la Murtra descobrissin quinze anys més tard d'haver-se instal·lat a la serralada de Marina que el lloc era malsà. Ho devien voler abans, però el litigi i l'actuació del poder municipal barceloní arran de l'heretat de Bertran Nicolau aconsellaven prudència.

Finalment, la disputa es posà en mans d'un arbitratge que dictà sentència el 18 de desembre de 1433. La resolució obligava a pagar als jerònims de la Vall d'Hebron 2.100 lliures en lloc de les 4.500 previstes en el testament, és a dir, poc menys de la meitat. A canvi, els frares es farien càrrec, en la mesura del que poguessin, de les obligacions espirituals que imposava el testador.

Es tancava així el període d'inestabilitat arran de la mort de Bertran Nicolau. Malgrat que, com hem argumentat, els jerònims volien fusionar-se, la situació fou tan convulsa, que preferiren esperar-se que es resolgués per tirar endavant la unió. Això va frenar un projecte que devia estar sobre la taula. Quan finalment es va demanar, per alguna raó que no coneixem, no es va dur a terme. Potser el comissionat apostòlic va optar per respectar les clàusules d'inalienabilitat fundacional de la Murtra? O tal vegada alguna de les comunitats va canviar de parer? Sigui per una raó o per una altra, els dos monestirs, extraordinàriament propers, continuaren existint per separat. En tot cas, el monestir que estava en una situació més vulnerable era el de la Vall d'Hebron, que l'any 1434 aconseguí llicència del capítol general jerònim per traslladar-se, tot sol, a Bellesguard.³⁵

La reina Maria i els nous intents de fusió (1439-1444)

La reina Maria de Castella, muller d'Alfons el Magnànim, fou una benefactora tant destacada de Sant Jeroni de la Vall d'Hebron, que la historiografia jerònima la considera una segona fundadora.³⁶ A més, el prior de la comunitat durant aquells anys, Ramon Joan, fou un dels seus consellers més destacats. La reina, que exercia també el càrrec de lloctinent al Principat de Catalunya, no tan sols li encarregà múltiples gestions com a representant o delegat, sinó que el nomenà marmessor testamentari.³⁷ Sant Jeroni de la Vall d'Hebron comptà sempre amb l'estima de la sobirana. Es pot dir que fou el seu monestir predilecte després del de les clarisses de la Trinitat de València, del qual era fundadora i on decidí que la sebellissin. De fet, als jerònims de la Vall d'Hebron, els assignà, per a misses i obres, el llegat testamentari més quantios: quatre mil florins.³⁸

La vinculació s'inicià el 1438 arran d'una visita al cenobi. Com que, més de quaranta anys després de la mort de Joan I, no s'havia avançat en l'edificació del nou monestir i encara restava l'església com a testimoni d'un projecte fallit, la reina Maria es proposà continuar-ne la construcció. No es tenien encara les dependències pròpies de tot complex monàstic: claustre, refectori, cuina, sala capitular, cel·les, etc. Per a aquest propòsit, la reina demanà ajut a les forces vives del país.³⁹

Però la reina volia anar més enllà. Aprofità la represa de les obres per plantejar la unió dels dos monestirs jerònims catalans. A diferència de l'intent de principi de la dècada, vuit anys abans, la

idea no era la fusió en una tercera seu, sinó directament la incorporació de la comunitat de la Murtra a la de Sant Jeroni de la Vall d'Hebron. L'argumentari de la reina, expressat clarament en una carta al general de l'orde dels jerònims, Esteban de León, data- da a Saragossa el 31 de juliol de 1439, remarcava que era millor un sol monestir gran que no pas dos de petits, ja que d'aquesta manera el nombre de frares que es podrien dedicar al culte seria major:

“Otrosy vos certificamos que Nós, veyendo el monasterio de la Vall d'Ebron, territorio de la ciudat de Barchinona, de gran devoción, así por el sitio como por los frayres, qui son personas de grand devoción e honestat, porque la yglesia es muyt solemne e bien obrada e el monasterio no, sino que los dichos frayres stavan en unas casa baxo, en do fazían el officio por la difficultat de subir a la yglesia, de que quedava la dita yglesia quasi deserta, havemos dado orden, con ayuda e elimosina d'algunas notables personas, a edifficar el monasterio cerca la yglesia. E porque, acabado el monasterio iuncto con la yglesia será todo una notable cosa, veyendo que por seyer cosa de tan grand perfección no fallescerá, sino que segund la proporción del monasterio e yglesia sea al número de los frayres condecet, por motivo nuestro proprio havemos considerado e començado tractar que el monasterio de la Murta, situado a pocho más de una legua del dito monasterio de la Vall de Bron, fuesse unido con aquel, car stando cada uno por si con dotze frayres e cada uno appartados, los qui por negocios qui por otras necessidades e accidentes son empatxados, los qui quedan a la yglesia son tan pochos que non pueden celebrar el officio en la manera que conviene. E seyen-

do totos iunctos, el divinal officio e la obediencia e las virtudes e todas las cosas de Dios augmentarían e andarían como devan”.⁴⁰

La reina recuperava novament la idea d'un únic i gran monestir jerònim que aglutinés els dos patrimonis i trenqués definitivament la situació anòmala de la implantació del moviment jerònim a Catalunya que, com hem vist, s'arrossegava des d'inicis de segle. Però mentre que l'intent de 1431 l'havien demanat les dues comunitats alhora, en aquesta ocasió la reina no comptà amb el suport de la comunitat de Sant Jeroni de la Murtra, que acusà el prior de la Vall d'Hebron de la maniobra, tal com explicà al pare general jerònim:

“Es verdat que los frayres de la Murta, porque aquella casa es más deleitable, pero menos devota, tomándolo molestamente, se han lexada dezir algunas cosas que serían millor calladas que dichas contra el prior del dito monasterio de la dita Vall d'Ebron... E la verdat es que ne ell ne otro nuncha lo movió, sinó Nós por los ditos respectos, los quales nos parecen muy razonables”.

Aquesta raonabilitat de què parla la reina, i que estenia a moltes altres persones que coneixien les circumstàncies “–e ahún que alguno no lo hoviesse movido, la razón mesma lo mueve a todos aquellos qui saben e veyen el uno e l·otro de los dichos monasterios–”, no podia ser cap altra que la correcció d'una situació que, com hem insistit, era extraordinària en la implantació dels ordes monàstics.

La qüestió es posà en mans del general dels jerònims, que comissionà dos visitadors perquè s'encarreguessin de l'afer. En tenim

constància per una carta escrita el primer de juny de 1439 pels consellers de Barcelona, que s'alinearen en contra de la fusió projectada i en què advertiren el general que si es feia efectiva, reclamarien totes les rendes que Bertran Nicolau havia donat a Sant Jeroni de la Murtra, en compliment de la clàusula d'inalienabilitat del patrimoni fundacional. Tampoc no s'estaren de dir-li que si aprovava els plans de la reina, darrere dels quals hi havia el prior i els frares de Sant Jeroni de la Vall d'Hebron, es donaria molt mal exemple als fidels cristians en no respectar les seves voluntats. Això faria retreure propòsits tan pietosos com els que havien mogut el mercader barceloní.⁴¹ El general Esteban de León va respondre als consellers que dos visitadors viatjarien properament a Barcelona per estudiar l'afer i que parlarien amb totes les parts implicades perquè es prenguéss una decisió “ad Dei servicium dictique monasterii de Betlem bonum statum et ad firmiter conservandi institutionem piamque voluntate fundatoris iamdicti”.⁴²

La decisió de l'orde fou contrària a la fusió, la qual cosa provocà l'enuig de la reina Maria, que expresà amb amargor que aquest assumpte s'hagués confiat a dos frares castellans:

“E maravillámosnos mucho porque de los visitadores que haveys embiados no es seydo uno el dicho prior de la Vall d'Ebron o otro frayre d'aquestas partes, car millor se fazen las visitaciones ha viéndohi de uno de la provincia mesma qui sabe lo que es necesario a la reformación que quando ambos vienen estrangeros e ignorantes los fechos d-acá”.⁴³

Malauradament no hem trobat més documentació sobre la visita ni sobre els arguments de les parts. Però creiem que els

frares de la Murtra no devien aprovar una fusió quan el monestir més feble era el de Vall d'Hebron. Que haguessin estat o estiguessin d'acord en una unió en una tercera seu, com el palau de Bellesguard, no implica que no consideressin la integració a Vall d'Hebron i la desaparició del seu monestir com una submissió inacceptable. El suport dels consellers barcelonins i la clàusula que impedia fruir de les rendes de la Murtra en cas de fusió foren factors que decantaren la balança en contra dels plans de la reina Maria.

Un altre factor que segurament també hi fou present és que a mesura que passaven els anys, les comunitats anaren adquirint més consciència d'identitat. Ja no hi havia tan sols frares valencians procedents de Sant Jeroni de Cotalba, el tronc comú d'expansió inicial, sinó que les comunitats anaren incorporant joves catalans que es vinculaven més amb el seu monestir que no pas amb l'orde dels jerònims en el seu conjunt. Els problemes de la implantació del moviment a Catalunya o que fos més raonable que els dos monestirs es fusionessin devien quedar per sota de la preocupació de l'esdevenir del seu monestir. El guany que la fusió podia aportar a l'orde, i del qual era defensora la reina lloc-tinent, cada cop devia importar-los menys. Allò que havia estat una preocupació per als primers jerònims vinguts de València es devia anar diluint a poc a poc.

La reina, però, no abandonà el seu propòsit. Sabem que ho intentà algunes vegades, tal com demostra una instrucció de 1444 dels consellers barcelonins als seus ambaixadors a la cort napolitana d'Alfons el Magnànim, en què els informaven que un frare

jerònim havia viatjat a la cort reial i que havien d'estar alerta per si buscava el suport del monarca. Si fos així, havien de comunicar-li la seva oposició, tot exposant els dos arguments que ja esgrimiren al general dels jerònims: el mal exemple a les persones devotes i la impossibilitat que les rendes fossin transferides de la Murtra a la Vall d'Hebron.⁴⁴ Els plans de la reina no prosperaren.

Conclusions

En circumstàncies normals, els jerònims, com els altres ordes monàstics, haurien tingut una sola comunitat a prop de la ciutat de Barcelona. Dos esdeveniments, però, implicaren que no fos un monestir, sinó dos, els que s'erigissin en el territori de la capital catalana: la mort sobtada de Joan I, amb la consegüent paràlisi de la Vall d'Hebron, i la negativa de la reina Violant que Bertran Nicolau en completés la fundació. Si el rei hagués mort anys més tard o la reina s'hagués avingut a la contribució del mercader barceloní, els esforços s'haurien bolcat a fer prosperar i créixer la comunitat instal·lada a Collserola. Però els fets portaren a la coexistència, a partir de 1416, de dos monestirs jerònims separats per poc més d'una desena de quilòmetres.

La mort de Bertran Nicolau l'any 1421 fou paradoxalment una oportunitat per corregir aquesta anomalia. Però curiosament, el monestir de la Murtra fou l'únic dels tres fundats pel mercader barceloní que no fou tancat aleshores, malgrat l'interès que en poguessin tenir els consellers barcelonins com a patrons de l'Hospital de la Santa Creu, hereu universal de Bertran Nicolau. Quan les disputes per l'heretat entraren en una fase de menys

bel·ligerància, les dues comunitats es posaren d'acord per unir-se al palau de Bellesguard (1431). Dissenyaren un pla per evitar la clàusula que impedia fruir de les rendes dotals de la Murtra en cas de fusió amb una altra comunitat i aconseguiren l'autorització apostòlica. Però en un altre gir inesperat, la unió no prosperà. Vuit anys més tard es tornà a plantejar que hi hagués un sol monestir jerònim. La promotora fou la reina Maria i la comunitat de Sant Jeroni de la Vall d'Hebron. Tot i la rellevància de la figura de la reina, que exercia de lloctinent, i de la racionalitat del seu plantejament, l'oposició dels frares de la Murtra i dels consellers barcelonins pesaren més en l'ànim dels mandataris de l'orde, que es posicionaren en contra de la fusió.

El darrer intent documentat fou el 1444. Havia transcorregut, doncs, mig segle des del naixement del primer monestir jerònim a Catalunya. A partir d'aleshores, amb l'acabament de la construcció de Sant Jeroni de la Vall d'Hebron per intervenció de la reina Maria i el començament de les obres de condicionament de la casa de la Murtra⁴⁵, la coexistència esdevingué irreversible. Tan sols la davallada d'un dels dos monestirs hauria pogut permetre plantejar-se novament la unió. Però no fou així i, fins al 1835, els jerònims continuaren tenint les seves dues comunitats, molt properes, en territori català.

Notes

1. José SIGÜENZA. *Historia de la orden de San Jerónimo*. Valladolid: Junta de Castilla y León, 2000, vol. 1, p. 156-164, 358-361.

2. Quant a Sant Jeroni de la Vall d'Hebron, vegeu Fèlix OLIVÉ I GUILERA, *Sant Jeroni de la Vall d'Hebron*. Barcelona: Parròquia de Sant Jeroni de Montbau, 1995; Agustí DURAN I SANPERE, «Sant Jeroni de la Vall d'Hebron», a *Barcelona i la seva història*. Bar-

celona: Curial, 1972, vol. 1, p. 698-706; Carles DÍAZ MARTÍ, «Pergamins referents a la fundació de Sant Jeroni de la Vall d'Hebron», *Acta historica et archaeologica mediaevalia*, 29 (2008), p. 10-56. Sant Jeroni de la Murtra compta amb les aportacions de Josep Maria CUYÀS I TOLOSA, *Resumen histórico del monasterio de San Jerónimo de la Murtra*. Badalona: Artes Gráficas Duran, 1975 i Jaume AYMAR I RAGOLTA, *El monestir de Sant Jeroni de la Murtra*. Badalona: Diputació de Barcelona, Ajuntament de Badalona, 1993. Cal ressenyar també els capítols que Gaietà BARRAQUER I ROVIRALTA els va dedicar a *Las casas de religiosos en Cataluña durante el primer tercio del siglo XIX*. Barcelona: Imprenta de Francisco J. Altés y Alabart, 1906, vol. 2, p. 245-268.

3. Carles DÍAZ MARTÍ. *Bertran Nicolau, fundador de Sant Jeroni de la Murtra*. Badalona: Museu de Badalona, 2006; Jaume RIERA I SANS, «Els primers monestirs de jerònims a la Corona d'Aragó (1374-1414)», *Studia monastica*, 50/2 (2008), p. 275-344; Carles DÍAZ MARTÍ, «Noves aportacions sobre el mercader barceloní Bertran Nicolau (c. 1355-1421): riquesa, ordes monàstics i llegat testamentari», *Acta historica et archaeologica mediaevalia*, 32 (2014-2015), p. 525-278.

4. Joan BADA. Genís SAMPER (dir.). *Catalònia religiosa*. Barcelona: Editorial Claret, 1991.

5. Núria JORNET I BENITO. *El monestir de Sant Antoni de Barcelona*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2007, p. 89-91, 201, 204-205, 210; Anna CASTELLANO I TRESSERRA. *Pedralbes a l'edat mitjana. Història d'un monestir femení*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1998, p. 35-37, 239-248.

6. De les dades de les taules de *Catalònia religiosa*, p. 104 es desprèn la coexistència de dos monestirs de monges cistercenques a Berga: Santa Maria de Montbenet (1338-1461) i Sant Joan de Berga (1374-1461). En realitat, però aquestes dues cases no existiren a la vegada, sinó que el monestir de Santa Maria de Montbenet s'hagué d'enderrocar per obres a la muralla berguedana l'any 1377 i les monges adquiriren l'antic convent hospitaler de Sant Joan, on passaren a residir. La comunitat, única, va subsistir fins al 1568, quan l'orde el convertí en priorat de Poblet (M. Dolors SANTANDREU, «El monacat femení al Berguedà: Santa Maria de Valldaura i Santa Maria de Montbenet», *Erol*, 112 (2012), p. 30-32; Josep BUSQUETS CASTELLÀ, «Montbenet, el primer monestir femení de Berga», *Erol*, 106 (2010), p. 21).

7. Anselm M. ALBAREDA. *Història de Montserrat*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1988, p. 11-13, 51; Ernest ZARAGOZA I PASQUAL, *Història de la Congregació Benedictina Claustral Tarraconense (1215-1835)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2004, p. 332-333.

8. Ernest ZARAGOZA I PASQUAL. *Op. cit.* p. 348; Josep BAUCCELLS I REIG. «Els monestirs del bisbat de Barcelona durant el pontificat de Ponç de Gualba (1303-1334)», *Il Col·loqui d'Història del monaquisme català*. Barcelona: Abadia de Poblet, 1972, vol. 1, p. 122-123.

9. Josefina MUTGÉ I VIVES. *Pergamins del monestir benedictí de Sant Pau del Camp de Barcelona de l'Arxiu de la Corona d'Aragó (segles XII-XIV)*. Barcelona: CSIC, 2002, p. 57-78.

10. Ernest ZARAGOZA I PASQUAL. *Op. cit.* p. 320-321.

11. Quant a les canongesses regulars, el llistat proporcionat per *Catalònia religiosa*, p. 107, mostra la coexistència de Santa Maria de Montalegre, a Barcelona, i Sant Joan de l'Erm, a la propera parròquia de Sant Just Desvern. Tanmateix, aquesta darrera comunitat no adoptà mai la regla de Sant Agustí ni se subjectà a aquest orde establert, sinó que mantingué la seva condició de comunitat de donades fins a la seva annexió a Montalegre l'any 1466 (Lluís MONJAS MANSO, «Les deodates de Sant Joan de l'Erm: una comunitat femenina heterodoxa de la baixa edat mitjana», a *Les dones i la història al Baix Llobregat*. Barcelona: Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2002, vol. 1, p. 178).

12. Tanmateix, hem trobat referències a una implantació més tardana de la casa montblanquina, concretament a final del segle XIII. Malgrat que *Catalònia religiosa*, p. 112, dati la fi de la Guàrdia de Prats l'any 1500, en una altra bibliografia no s'especifica cap data.

13. L'episodi ha estat estudiat a bastament. Vegeu, per exemple, Irené JARICOT. *La cartuja de Santa Maria de Montalegre. Compendio histórico*. Santa Maria de Montalegre, 1960, p. 35.

14. Carles DÍAZ MARTÍ. «La comunitat monàstica de Montalegre durant els priorats d'Agustí Massot i Francesc Vidal (1713-1732)», *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*, 24 (2006), p. 132.

15. Els dos mapes s'han elaborat a partir de la informació proporcionada per Antonio RUIZ HERNANDO. *Los monasterios jerónimos españoles*. Segovia: Caja Segovia, 1997, amb l'ajut de bibliografia suplementària. Si no es diu el contrari, les dades sobre els monestirs jerònims estan extretes d'aquest llibre.

16. Carles DÍAZ MARTÍ. «La comunitat monàstica de Montalegre durant els priorats d'Agustí Massot i Francesc Vidal (1713-1732)», *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*, 24 (2006), p. 132.

17. «Iglesia y monasterio de San Isidoro del Campo». *Betica. Revista Ilustrada*, 1 (1913), p. 9-19.

18. Foren les comunitats andaluses de San Miguel de Alpechín, Santa María de Gracia, Santa María del Valle, Santa María de los Remedios i Santa Quiteria –tancat el 1613– i la castellana de Santa Ana (Ignasi FERNÁNDEZ TERRICABRAS, «La incorporación de los isidros y de sus bienes a la orden de San Jerónimo (1567-1568)», *La orden de San Jerónimo y sus monasterios*. San Lorenzo del Escorial, 1999, vol. 2, p. 1003-1013).

19. Agustí ALTISENT. *Història de Poblet*. Poblet: Abadia de Poblet, 2014, p. 23-24.
20. Ezequiel GORT JUANPERE. *Història de la cartoixa d'Escaladei*. Reus: Fundació Roger de Belfort, 1998, p. 22-23.
21. Sobre l'episodi fundacional, vegeu Jaume RIERA I SANS, *op. cit.*, p. 293-300.
22. M. Rosa TERÉS, Teresa VICENS. *Violant de Bar i Maria de Castella: promoció espiritual i mecenatge*. Barcelona: Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, 20.
23. Josemaría REVUELTA SOMALO. *Los jerónimos: una orden religiosa nacida en Guadalajara*. Guadalajara: Institución Provincial de Cultura "Marqués de Santillana", 1982, p. 295.
24. Seguim aquí els dos treballs esmentats que tenen com a objectiu principal la figura de Bertran Nicolau: Carles DÍAZ MARTÍ, *Bertran Nicolau, fundador de Sant Jeroni de la Murtra* i «Noves aportacions sobre el mercader Bertran Nicolau (c. 1355-1421): riquesa, ordes monàstics i llegat testamentari» .
25. José SIGÜENZA. *Historia de la orden de San Jerónimo*, vol. 1, p. 161.
26. Sobre aquest document, primera referència del futur monestir de Sant Jeroni de la Murtra, vegeu Carles DÍAZ MARTÍ. «Primera menció del futur monestir de Sant Jeroni de la Murtra», *Carrer dels Arbres*, 15 (2004), p. 15-26.
27. Jaume RIERA I SANS. *Op. cit.*, p. 307.
28. Josemaría REVUELTA SOMALO. *Op. cit.*, p. 295.
29. Carles DÍAZ MARTÍ. *Bertran Nicolau...*, p. 174-175.
30. ACA. *Monacals d'Hisenda*, vol. 2527, f. 1v-12v.
31. Carles DÍAZ MARTÍ, «Noves aportacions sobre el mercader barceloní Bertran Nicolau (c. 1355-1421): riquesa, ordes monàstics i llegat testamentari», p. 545-552.
32. José QUER MONTSERRAT. *Libro de la historia y narración de las cosas más memorables del convento de la Casa de Dios*. Madrid: Revista Agustiniana, 2001, p. 27.
33. Agustí DURAN I SANPERE. *Barcelona i la seva història*. Barcelona: Curial, 1973, vol. 1, p. 713.
34. Significativament, a partir de 1431 es desbloquejaren els pagaments d'altres llegats testamentaris, com els assignats a les donzelles a maridar o als captius (Carles DÍAZ MARTÍ. «Noves aportacions sobre el mercader barceloní Bertran Nicolau (c. 1355-1421): riquesa, ordes monàstics i llegat testamentari», p. 553).
35. Agustí DURAN I SANPERE. *Barcelona i la seva història*. Barcelona: Curial, 1973, vol. 1, p. 713.
36. José SIGÜENZA. *Historia de la orden de San Jerónimo*, vol. 1, p. 163.
37. L'argument era l'aridesa i l'estretor del lloc, que dificultava la construcció de les edificacions pendents (AGP, lligall 1790, vol. 1, p. 59).
38. El següent més ben dotat fou per als predicadors observants de Lleida, amb dos mil florins, i el tercer, Poblet, amb mil florins (Montserrat TOLDRÀ PARÉS. *La reina Maria, dona d'Alfons el Magnànim: vida i obra de govern (1401-1458)*, tesi doctoral presentada a la Universitat de Barcelona, 2013, p. 865).
39. Com també al bisbe de Barcelona, a l'arquebisbe de Saragossa (José SIGÜENZA, *op. cit.*, vol. 1, p. 162-163) o als consellers de Barcelona, als quals el 1439 va demanar pedra de Montjuïc (Joan-F. CABESTANY FORT, *op. cit.*, p. 238-240).
40. ACA. *Cancelleria*, reg. 3002, f. 82r-82v. Les cites següents són de la mateixa font.
41. AHCB. *Consell de Cent*, Lletres closes, 1B-VI-6, f. 87v-88v.
42. AHCB. *Consell de Cent*, Lletres comunes originals, 1B-X-9, f. 192 (15.05.1439).
43. ACA. *Cancelleria*, reg. 3002, f. 82r-82v.
44. Josep Maria MADURELL I MARIMON. *Mensajeros barceloneses en la corte de Nápoles de Alfonso V de Aragón (1435-1458)*. Barcelona: CSIC, 1963, p. 238-240.
45. Les primeres obres conegudes a Sant Jeroni de la Murtra daten de la segona meitat de la dècada de 1440 o inici de la de 1450 (Carles DÍAZ MARTÍ. *La primera crònica de Sant Jeroni de la Murtra (1413-1604) de Francesc Talet*. Barcelona: Fundació Noguera, 2013, p. 140-141).